

УДК 336:377

Мар'ян Тріпак (Україна)

JEL classification: G00, G02

Мар'ян ТРІПАК

*Заслужений працівник освіти України,
кандидат економічних наук, доцент,
директор,
Подільський спеціальний навчально-
реабілітаційний
соціально-економічний коледж,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
E-mail: tmm.75@ukr.net*

© Мар'ян Тріпак, 2020

Отримано: 20.02.2020 р.
Прорецензовано: 25.02.2020 р.
Рекомендовано до друку: 26.02.2020 р.
Опубліковано: 28.02.2020 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ПСИХОЛОГІЯ ФІНАНСІВ ТА СТРЕСУ СУБ'ЄКТІВ СОЦІУМУ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ПАНДЕМІЇ

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано теоретично-прагматичні постулати фінансово-економічної, психологічної та соціально-реабілітаційної інклюзивної доктрини спеціалізованих інституцій України, які відображають інклюзивну діяльність в соціально-економічній системі державної установи та її місце і роль у глобалізаційних процесах. Тобто охоплено така парадигма як інклюзивна інституція та її психологічні умови, механізми і закономірності фінансово-економічної діяльності. Визначено, що у сучасних умовах найбільш помітний вплив на розвиток фінансово-економічної психології мають психологія підприємництва, психологія управління та менеджменту. Метою дослідження є вивчення стресів, що виникають у професійній діяльності суб'єктів інклюзивних державних інституцій в умовах глобальної світової пандемії. Тобто, готовність суб'єкта інклюзивних державних інституцій до надання всебічної допомоги різним верствам населення і необхідність при цьому зберегти власне психічне здоров'я завдяки успішному подоланню дистресів на основі відповідних знань про психофізіологію стресу, його причин та наслідків, індивідуальних та групових методів реабілітації, самостійної допомоги, корекції посттравматичних стресових розладів. А також, розглядаються в статті ознаки управління, вишколи подолання та зовнішньо-опосередковані способи адаптивної саморегуляції стресом суб'єктів соціуму в тому числі і суб'єктів інклюзивних інституцій.

У даному дослідженні визначено пріоритетність суб'єктів інклюзивних державних інституцій у фінансово-економічних параметрах подолання відповідних психологічних стресів та кризи в умовах глобальної світової пандемії. Визначено, що сучасна психологія фінансів і фінансово-економічної діяльності інклюзивних інституцій – об'єкт боротьби ідеологій, науково-освітніх доктрин, політичних переконань, соціально-економічних уявлень про соціальну справедливість суб'єкта інклюзивного соціуму.

Тріпак М. Психологія фінансів та стресу суб'єктів соціуму в умовах світової пандемії. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 1. Частина 1. С. 210-216.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.01.01.210>

Ключові слова: інклюзивні державні інституції; інклюзивна вища освіта; психологія; фінансово-економічна психологія; стреси.

UDC 336:377

Marian Tripak (Ukraine)

JEL classification: G00, G02

Marian TRIPAK

*Honoured education worker of Ukraine,
PhD in Economics,
Associate Professor,
Director,
Podilsky Special Educational and Rehabilitation
Socio-Economic College, Ukraine
E-mail: tmm.75@ukr.net*

© Marian Tripak, 2020

Received: 20.02.2020

Revised: 25.02.2020

Accepted: 26.02.2020

Online publication date: 28.02.2020

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

PSYCHOLOGY OF FINANCE AND STRESS OF SOCIETY'S SUBJECTS IN THE WORLD'S PANDEMIA

ABSTRACT

The article substantiates the theoretical and pragmatic postulates of the financial-economic, psychological and social-rehabilitation of inclusive doctrine of specialized institutions of Ukraine, which reflect inclusive activity in the socio-economic system of a state institution and its place and role in globalization processes. That is, it covers such a paradigm as an inclusive institution and its psychological conditions, mechanisms and patterns of financial and economic activity. It is determined that in modern conditions the most significant influence on the development of financial and economic psychology has the psychology of entrepreneurship, the psychology of management and management.

The purpose of the research is to study the stresses that arise in the professional activity of subjects of inclusive state institutions in the conditions of a global pandemic. That is, the readiness of the subject of inclusive state institutions to provide complex assistance to different sections of the population and the need to maintain their own mental health due to the successful elimination of distress on the basis of relevant knowledge about the psychophysiology of stress, its causes and effects, individual and group methods of self-rehabilitation assistance, correction of post-traumatic stress disorders. Also, the article deals with the signs of governance, high school methods of overcoming, and externally mediated ways of adaptive self-regulation of stress by subjects of society, including subjects of inclusive institutions.

This research identifies the priority of subjects of inclusive state institutions in the financial and economic parameters of overcoming relevant psychological stresses and crises in the conditions of global pandemic. It is determined that the modern psychology of finances and financial and economic activity of inclusive institutions is the object of the struggle of ideologies, scientific and educational doctrines, political beliefs, socio-economic imaginations about the social justice of the subject of the inclusive society.

Tripak, M. (2020). Psychology of finance and stress of society's subjects in the world's pandemia. *Economic analysis*, 30 (1, Part 1), 210-216.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.01.01.210>

Keywords: inclusive state institutions; inclusive higher education; psychology; financial and economic psychology; stress.

Вступ

Стрімке поширення коронавірусу, падіння біржових індексів, втеча інвесторів з країн, що розвиваються, та зменшення попиту на світових ринках сировини, нафтові війни та інші кризові явища у світі загрожують українській економіці та фінансовій системі. Про це попереджають економічні та фінансові аналітики. Але нинішня непроста ситуація залишає можливості для виходу з кризи з мінімальними втратами, і дає шанси для продовження розвитку.

Отож, психологія і фінанси нині тісно пов'язані з процесом соціально-економічної та господарської діяльності держави, суб'єкта господарювання, домогосподарств і окремого індивідууму – суб'єкта соціуму.

Фінансово-економічні процеси розглядаються як сфера громадського життя і суспільних відносин, в яких психологія відіграє роль «регулятора відносин», які опираються на продуктивні сили й виробничі відносини суспільства, що охоплюють сферу праці й керування, підприємництва, товарно-грошового обміну, розподілу й споживання, являють собою суб'єктивовану форму цих відносин і прав власності. Закономірності психологічного відбиття господарських відносин становлять предмет фінансово-економічної психології. Відбувається поступове формування нового напрямку психологічної науки, яка вивчає і дає відповіді на явища, що відбуваються з суб'єктом соціуму у процесі його економічної діяльності.

У сучасній науці увага частіше акцентується на психологічній складовій фінансово-економічної діяльності індивідів і соціальних груп, отже, йдеться про фінансово-економічну психологію.

Тисячолітній розвиток людства свідчить, що найважливішими інструментами регулювання господарських та загальнодержавних перерозподільчих процесів є вартісні чинники, основа яких – фінанси і психологічні механізми та відносини відповідних суб'єктів економічної системи країни. Саме за їх допомогою суспільство може активно забезпечувати належний соціально-економічний розвиток кожного індивідуума нашої країни. За допомогою ефективних фінансово-економічних послуг населення і економічної діяльності суб'єкта господарювання, індивіда чи держави зокрема, здійснюється багатосторонній вплив на організацію ринкових відносин та процеси розширеного відтворення.

Тематика даного дослідження створює підсистему дій, з одного боку «психологія» – як дітище філософських знань, а з іншого – «фінансово-економічна діяльність», як серцевина соціальних і політико-ідеологічних питань, які зосередили у собі фундаментальність економіки та

фінансів, прагматизм політики та раціональність ефективності діяльності інклюзивних інституцій у процесі надання відповідних послуг, що створюватиме прагматичний механізм соціалізації інклюзивної освіти в Україні.

За останні два десятиліття, за даними статистики, осіб з інвалідністю збільшилось майже вдвічі і досягла 7% загальної чисельності населення, а демократична держава, до якої відноситься і Україна, повинна забезпечити можливості реалізації потенціалу таких людей для того, щоб вони приносили користь суспільству і відчували себе його повноцінними членами.

Оскільки ступінь освіти, знання є основою сучасної життєдіяльності людини, її можливостей працювати та задовольнити всебічні потреби, зосередимо увагу на проблемах освіти людей з інвалідністю. Впровадження в життя законів про права вищезазначеної категорії людей є одним з основних елементів відкритого суспільства, спрямованого на подолання соціальної нерівності, який отримав назву «інклюзії», тобто широкого спектру стратегій щодо забезпечення ресурсів, орієнтованих на підтримку груп населення або окремих громадян, які знаходяться у несприятливому становищі виключення з економічного, соціального, політичного, культурного життя суспільства.

Наукові дослідження явища стресу вперше розпочав відомий канадський фізіолог Ганс Сельє (1936), який визначив стрес, як те, що прискорює процес старіння, проводячи нас крізь колотнечі життя, душевні потрясіння; це шкода, завдана нашому організмові у відповідь на наш життєвий досвід. Причиною такої шкоди є реакція організму на подію, а не сама подія.

Психологію стресу досліджували: С. Л. Рубінштейн, О. В. Винославська, Н. Є. Водопьянова, Т. В. Зайчикова, Л. В. Куликов, Ю. П. Мельник, Е. С. Старченкова та ін.

Однак питання психології стресів суб'єктів інклюзивних державних інституцій як фінансово-економічного балансу в умовах глобальної світової пандемії, що передбачає формування обґрунтованої концепції реформування економічного механізму їхнього функціонування, розроблені ще недостатньо.

Незважаючи на важливість і актуальність інклюзивної освіти, науковці констатують серйозні проблеми в її науковій розробці та практичній реалізації. Дані обставини визначили актуальність теми дослідження та необхідність пошуку економіко-організаційних важелів впливу на активізацію розвитку інклюзивної освіти в Україні через механізм системної соціально-економічної та фінансово-психологічної інклюзивної соціалізації спеціальних вищих навчальних закладів.

Мета статті

У зв'язку з цим, метою дослідження є вивчення стресів, що виникають у професійній діяльності суб'єктів інклюзивних державних інституцій в умовах глобальної світової пандемії.

Виклад основного матеріалу дослідження

Професійна компетентність суб'єктів інклюзивних державних інституцій забезпечує у повсякденній практичній діяльності успішне використання відповідних знань та вмінь для всебічної допомоги різним категоріям населення, що її потребують.

Актуальною є професійна готовність суб'єкта інклюзивних державних інституцій до надання всебічної допомоги різним верствам населення і необхідність при цьому зберегти власне психічне здоров'я завдяки успішному подоланню дистресів на основі відповідних знань про психофізіологію стресу, його причин та наслідків, індивідуальних та групових методів реабілітації, самостійної допомоги, корекції посттравматичних стресових розладів.

Психологи [4] умовно поділяють стрес на корисний і шкідливий. Корисний стрес називають евстресом. Він супроводжується позитивними емоційними переживаннями, що пов'язані з несподіваними приємними звістками, закоханістю, нагородами, перемогами тощо. Зазвичай евстрес надихає, дає нові сили, мобілізує на штурм вершин, вселяє впевненість у собі, надає життю нових барв, підвищує рівень суб'єктивного благополуччя.

Шкідливий стрес називається дистресом і супроводжується негативними емоційними станами. Він знижує стійкість людини проти несприятливих факторів, виснажує імунну систему, є підґрунтям захворювань.

Т. В. Зайчикова, О. В. Винославська, М. П. Малигіна усі чинники, які викликають професійний стрес, поділяють на три групи[1]:

- зовнішні, щодо організації: зміни у суспільстві (економічних і фінансових умов), зміни в особистому житті (сімейні проблеми, старіння, смерть близького родича, народження дитини тощо);
- групові: відсутність колективної згуртованості та наявність внутрішньо-особистісних, міжособистісних і внутрішньо-групових конфліктів;
- внутрішньо-організаційні: фізичні (погані побутові умови, температура повітря, погане освітлення, надмірний шум, больові стимули тощо) та психосоціальні, які обумовлені комбінацією трудових, організаційних і соціальних особливостей робочого місця (характер виконуваної роботи; ставлення

працівника до своєї роботи; перевантаження або надмірно мала завантаженість роботою; конфлікт ролей та ін.).

Учені однак в тому, що стрес може бути як короткотривалий, так і довготривалий, як слабкий, так і сильний. З наслідками короткотривалого і слабого стресу більшість людей мають змогу справитися самі, але при сильних і тривалих стресах потрібна кваліфікована допомога фахівців, наприклад, психологів, психотерапевтів чи психіатрів.

Ознаки стресового стану: посилення тривоги, відчуття кризи або великої перешкоди, неможливість зосередитися на чомусь, занадто часті помилки в роботі, погіршується пам'ять, занадто часто виникає почуття втоми, дуже швидка мова, відчуття втрати контролю над собою, думки часто змінюються, досить часто з'являються болі (голова, спина, шлунок), підвищена збудливість, дратівливість, робота не дає колишньої радості, утрата почуття гумору, різко зростає кількість цигарок, що випаляються, пристрасть до алкоголю, постійне відчуття недоїдання, пропадає апетит, неможливість вчасно закінчити роботу [2].

Дослідники [2] вважають, що навчитися управляти стресом можна такими способами:

- самостійно звернутися до літератури по стрес-менеджменту;
- пройти тренінги по стрес-менеджменту, засвоївши загальні й індивідуальні техніки протистояння негативним проявам стресу;
- пройти діагностику щодо стійкості до стресу й виробити свою програму найбільшої ефективності поведінки за допомогою консультування.

Існує багато методів боротьби зі стресом на рівні організації та особистісному рівні, які допомагають зняти емоційне напруження, розслабитися, відновити сили та енергію для розв'язання нагальних проблем.

Зовнішньо-опосередковані способи адаптивної саморегуляції стресу [3]:

- нормалізація умов діяльності відповідно до природних для людини умов життя;
- створення здорового соціально-психологічного клімату в колективі, організація різних видів спільного відпочинку;
- складання оптимальних для кожного алгоритмів виконання завдання;
- вироблення оптимальних режимів праці і відпочинку;
- зниження одноманітності виконуваних завдань шляхом зміни різних завдань і зниження перевантаженості;
- антистресова організація робочого місця, простору робітника (колір, форма, розміщення меблів, комп'ютери);

- раціональне і грамотне використання стимулів роботи, підвищення зацікавленості в результатах діяльності;
- відповідність робочого навантаження адаптивним можливостям співробітника;
- чітке визначення ролей і обов'язків співробітників;
- участь співробітників у прийнятті рішень, що впливають на їхню роботу;
- створення умов для оптимальної безконфліктної взаємодії між співробітниками;
- складання гнучких робочих розкладів, чередування роботи з відпочинком.

Для подолання стресу психологи пропонують:

- перерахуйте речі, що викликають у вас стрес – це допоможе уникнути провокуючих ситуацій;
- психічне і фізичне здоров'я людини невід'ємні, а регулярне виконання фізичних вправ врівноважує нервову діяльність. Дозована ходьба, оздоровчий біг, плавання, велоспорт – ідеальні засоби для зняття напруги, покращують сон та не мають вікових обмежень;
- знайдіть час для занять, які приносять Вам задоволення: спілкування з друзями, прогулянки на свіжому повітрі, відпочинок на природі;
- плануйте короткі програми релаксації за будь-якими методиками: аутотренінг, медитація, молитва, дихальна гімнастика, фізичні вправи;
- не намагайтеся робити багато справ одночасно. Розплануйте свій день та виконуйте заплановані завдання в залежності від їх важливості;
- використовуйте засоби аромотерапії (м'ята, розмарин, сосна) та фітотерапії (валеріана, пустирник, глід, м'ята, меліса, звіробій).

Варто зазначити, що сміх також є дієвим засобом боротьби зі стресом. За твердженням Анрі Рубінштейна, одна хвилина сміху дорівнює сорока п'яти хвилинам гімнастики або фізичних тренувань.

Отже, розглядаючи психологію стресів людини і зокрема суб'єктів інклюзивних державних інституцій, як фінансово-економічний баланс в сучасних умовах глобальної світової пандемії стверджуємо, що процес управління стресами розглядається дещо однобічно: явище стресу здебільшого оцінюється як негативне, яке призводить до великих збитків практично у діяльності усіх світових підприємств. Але стрес певною мірою є і позитивним, так як він дає можливість працівникам адаптуватись до перевантажень, мобілізувати власні можливості долати страх, прийняти зміни.

Економічна психологія – це наука про взаємозв'язок духовного світу індивідів і груп з господарською активністю. Дана галузь науки

виявляє і формалізує закономірності економічної поведінки у всіх його формах – від повсякденної господарської діяльності до зовнішньої і внутрішньої політики (економічна психологія макро – та мікроекономіки). Економічна психологія вивчає психологічні явища, пов'язані з виробничими відносинами людей. Вона виникла на перехресті соціальної психології, психології управління, психології праці з економічною наукою [5].

Витоки економічної психології можна знайти вже при рабовласницькому ладі – в законах Хаммурапі (1792-1750 рр. до н. е.). У Давньовавилонському царстві були встановлені і діяли юридичні, економічні і психологічні правила та норми рабовласницьких відносин і грошового обігу. Проте виникнення „людини економічної” пов'язують все ж таки з Новим часом (від XVI – XVII ст. до початку XX ст.), політичними революціями, промисловим переворотом, появою громадянського суспільства, урбанізацією життя [6].

Протягом останніх десятиліть інтерес учених до проблематики впливу психологічних чинників на фінансово-економічний розвиток зростає, розробляються теорії, що пояснюють поведінку господарюючих суб'єктів у кризових ситуаціях з позиції фінансової психології. Проте, на думку Дейнеки О. С., наукове просування в цьому напрямку ускладнюється кількома обставинами. По-перше, психологія грошей і фінансів є одним з відносно нових напрямів в психології, яке до того ж відрізняється багатоплановістю і міждисциплінарністю. По-друге, все ще існують проблеми методичної забезпеченості досліджень у сфері грошово-фінансової психології [7].

Психологію стресів суб'єктів інклюзивних державних інституцій, зокрема в системі вищої освіти України, є ключовим чинником, що впливає на інтенсивне реформування традиційної вищої школи, уможливлючи доступ до якісної освіти особам з особливими освітніми потребами. Збільшення фактичної чисельності дітей, у яких констатовано інвалідність, та інтенсивність інтеграції таких дітей в загальноосвітній простір вимагають ефективного фінансування інклюзивного освітнього середовища. Це дасть змогу забезпечити неперервність навчання, створити можливості для самореалізації дітей та молоді з особливими освітніми потребами. Сьогодні саме якісна освіта виступає передумовою успішної самореалізації людини в суспільстві. Численні дослідження свідчать про те, що вища освіта входить у десятку цінностей, найбільш важливих для молоді. Освіта для людини з інвалідністю – це шлях до інтеграції, до здобуття економічної незалежності.

Прикладом суб'єктів інклюзивних державних інституцій в Україні є Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний

коледж, де елементи інклюзивної освіти впроваджуються послідовно і цілеспрямовано відповідно до чинного законодавства України.

Фінансовий стан Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу щорічно зростає (див. рис. 1), як з боку держави (загальний фонд) так і власні ресурси (спеціальний фонд) даної інституції збільшуються. Що створює ефективні умови розвитку соціально-економічного та психологічного клімату в колективі.

Отже, можна стверджувати що кризові і стресові перипетії коледжу, як демографічного так і інших

стресових факторів, як для прикладу у інших класичних вищих навчальних закладах України, різкий спад контингенту своїх вихованців. Що не можна стверджувати по аналізованому коледжі, де кількість студентів зростає втричі.

Отже, враховуючи вищезазначене можемо стверджувати, що в сучасних умовах господарювання суб'єктів інклюзивних державних інституцій з'являються нові тренди, які є відповідями на сучасні виклики, соціальні, технологічні та інші зміни, що відбуваються в Україні і у світі.

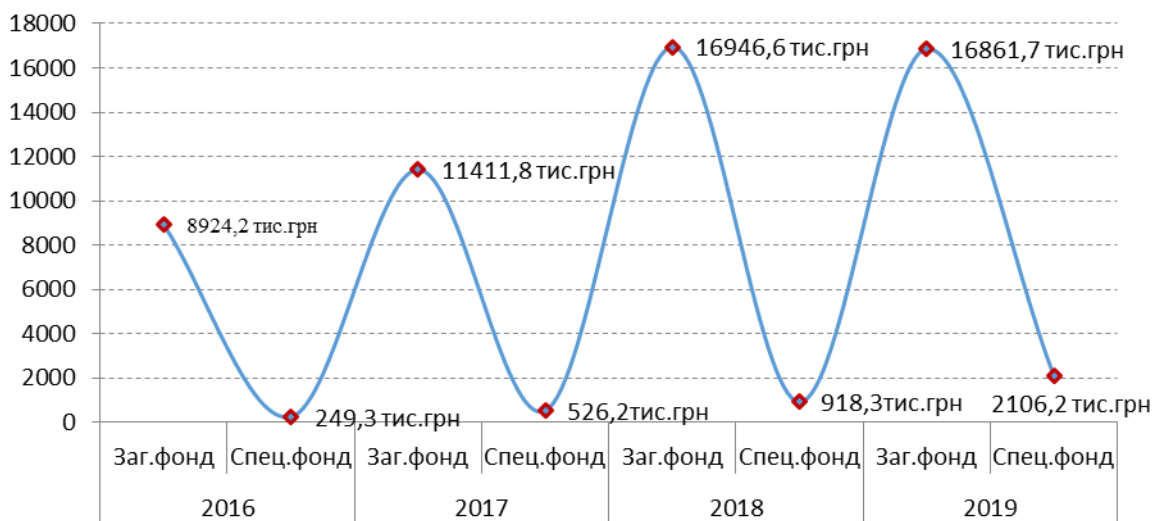

Рис. 1. Фінансове забезпечення Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу за 2016-2019 рр.

Один із них — посилення соціальної інклюзії як важливого інструмента консолідації суспільства, драйвера досконалості та відкриття непомічених талантів. Зокрема йдеться про забезпечення доступу до вищої освіти так званих недопредставлених груп населення. До них зараховують будь-які соціальні групи, для яких частка здобувачів вищої освіти істотно менша від середніх показників відповідних вікових груп, у тому числі: родини з низькими доходами; родини, де батьки мають низький соціальний статус; родини, що проживають у важкодоступних і віддалених регіонах та в сільській місцевості; біженців і мігрантів; сиріт; осіб із захворюваннями; мовних, етнічних та релігійних меншин; студентів, що мають доглядати за хворими членами родини чи особами похилого віку, тощо.

Для України забезпечення соціальної інклюзії — великий виклик. Європейські підходи не передбачають прийом осіб із недопредставлених груп на навчання та їх поточне оцінювання із «заплющеними очима». Для кожної з таких груп

розробляються окремі інструменти залучення їх до вищої освіти, такі як соціальні стипендії, можливість дистанційного навчання, корегувальні курси, просвітницькі заходи тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень

У майбутньому передбачається розширити вимоги щодо соціальної інклюзії, щоб вони охоплювали питання успішного завершення навчання, набуття компетентностей, необхідних для змістовної зайнятості випускників, їх особистого і громадянського життя. В останніх документах Європейського простору вищої освіти, виступах провідних європейських політиків дедалі частіше згадується, що сьогодні світ переживає час потрясінь. Цінності правди, знань, демократії та наукового методу, властивого вищій освіті, ставляться під сумнів. Не всюди забезпечені академічні свободи та інституційна автономія закладів вищої освіти, не досягнутий рівний доступ до вищої освіти для всіх. Пандемія коронавірусу, військові конфлікти, економічні, політичні та інші

кризи створюють істотні загрози як для світу загалом, так і для якості та потенціалу систем вищої освіти.

Тим часом вища освіта розглядається як один із ключових інструментів вирішення цих проблем.

Але якщо раніше основну увагу приділяли результатам академічної мобільності та документам про освіту, то сьогодні, поряд із ними, дедалі більшого значення набуває визнання результатів навчання, здобутих у неформальній освіті, під час професійної, волонтерської та громадської діяльності, а також результатів самоосвіти.

У контексті забезпечення соціальної інклюзії, підвищується актуальність навчання впродовж життя і, зокрема, створення можливості визнання результатів попереднього навчання осіб, які

роблять перерви у здобутті вищої освіти. Для багатьох країн гострою проблемою є створення прозорих механізмів визнання кваліфікацій та результатів навчання осіб, які з різних причин не мають документів про попередню освіту, насамперед біженців та переміщених осіб.

Отже, дистрес є чинник, який негативно впливає на фахову діяльність суб'єктів інклюзивних державних інституцій та їх здоров'я. Здійснювати профілактику та подолання стресів можна на робочому місці на двох рівнях – на рівні організації та на рівні особистості. Основними напрямками управління професійним стресом, зокрема профілактики дистресу виступають: інформування персоналу, емоційно - психологічна підтримка працівників, підвищення значущості їх професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зайчикова Т. В. Профілактика та подолання стресів як умова підтримки психологічного здоров'я працівників організацій. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*: збірник наукових праць. 2008. № 3(24). С. 135–137.
2. Павленко В. М. Психогенні розлади як наслідок дії екстремальних умов на особистість. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2004. Т. V. вип. 3. С. 105–111.
3. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учеб. пособ. Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2001. 672 с.
4. Титаренко Т. М., Лепіхова Л. А. Психологічна профілактика стресових перевантажень серед шкільної молоді: науково-метод. посіб. Київ: Міленіум, 2006. 204 с.
5. Гриценко А. Економічна теорія в сучасному світі. *Економіка України*, 10, 2008. С. 40–54.
6. Андреева И. В. Экономическая психология : [учебник]. Андреева И.В. СПб. : Питер, 2000. 512 с.
7. Дейнека О. С. Противоречия и перспективы ресурсного подхода в экономической психологии . Проблемы экономической психологии / под ред. А. Л. Журавлева, А. Б. Купрейченко. Москва : ИПРАН, Т.2, 2005. С. 66–97.

REFERENCES

1. Zaychykova, T. V. (2008). Profilyaktyka ta podolannya stresiv yak umova pidtrymky psykhologichnoho zdorov'ya pratsivnykiv orhanizatsiy. *Visnyk NTUU «KPI». Filosofiya. Psykholohiya. Pedahohika*, 3(24), 135–137.
2. Pavlenko, V. M. (2004). Psykhohenni rozlady yak naslidok diy ekstremal'nykh umov na osobystist'. *Aktual'ni problemy psykhologiyi*, 3, 105–111.
3. Rayhorodskyy, D. Ya. (2001). *Prakticheskaya psikhodiagnostika. Metodiki i testy*. Samara: Izdatel'skiy Dom «BAKhrAKh-M».
4. Tytarenko, T. M., & Lyepikhova, L. A. (2006). *Psykholohichna profilyaktyka stresovykh perevantazhen' sered shkil'noyi molodi*. Kyiv: Milenium.
5. Hrytsenko, A. (2008). Ekonomichna teoriya v suchasnomu sviti. *Ekonomika Ukrainy*, 10, 40–54.
6. Andreeva, Y. V. (2000). *Ekonomicheskaya psikhologiya*. SPb. : Pyter.
7. Deyneka, O. S. (2005). Protivorechiya i perspektivy resursnoho podkhoda v ekonomicheskoy psikhologii. *Problemy ekonomicheskoy psikhologii*. Moscow: YPRAN, T.2, 66–97.